

Laima GRUMADIENĖ

DĖL SOCIOLINGVISTINIO VILNIAUS LIETUVIŲ ŠNEKAMOSIOS KALBOS STATUSO

Pagausėjus ir pajvairėjus masinės komunikacijos formoms, suintensyvėjus visuotiniam švietimui ir lavinimuisi, aktualesnė tapo literatūrinės šnekamosios kalbos problema, pasikeitė rašomosios ir šnekamosios kalbos poveikio diapazonas. Padidėjusi šnekamosios kalbos reikšmė iškėlė poreikį masiškai įvaldyti vieningą literatūrinę šnekamąją kalbą. Palankios sąlygos šio uždavinio sėkmingam sprendimui mūsų respublikoje yra akademinės lietuvių kalbos gramatikos ir žodynų parengimas, nuolatinis mokyklinių vadovėlių bei dėstymo metodikos tobulinimas, Kalbos komisijos darbas, periodiniai ir vienkartiniai kalbos kultūros leidiniai, kalbos skyreliai spaudoje, laidos per radiją ir televiziją, paskaitos kalbos klausimais.

Vis dėlto iškyla vis daugiau ir daugiau praktinio bei teorinio pobūdžio klausimų dėl lietuvių literatūrinės šnekamosios kalbos. Visų pirma, ne visi vienodai supranta šią sąvoką. Todėl į klausimus, kas šneka literatūriniu kalba, kada ir kur ją šnekama, vienintelio visų priimto atsakymo nėra.

Įvairių kalbų literatūrinei šnekamajai kalbai keliama nevienodi reikalavimai. Kalbininkė O. Lapteva (1976, 5), apžvelgusi mokslinę literatūrą rusų šnekamosios kalbos klausimu, konstatuoja, jog rusų šnekamosios kalbos kaip literatūrinės kalbos fenomeno lingvistinis statusas yra daugiau ar mažiau nusistovėjęs – tai kasdieninė buitinė kultūrinių centrų išsilavinusių gyventojų kalba. Gana vieninga kalbos norma gali būti paaiškinta ir ta aplinkybe, jog rusų literatūrinė kalba formavosi Maskvos miesto ir apylinkių šnekamosios kalbos pagrindu, tačiau jai didelę įtaką darė tiek šiaurės, tiek rytų rusų tarmės [Котков С. И., 1974, 31]. Skiriami du dabartinės rusų literatūrinės kalbos normos variantai – Maskvos ir Leningrado šnekamoji kalba [Вербицкая Л. А., 1976, 71]. Kai kurių tautų literatūrinės kalbos turi net po kelis variantus. Pavyzdžiui, Šveicarijos retoromanų kalba, būdama viena iš keturių šalyje vartojamų nacionalinių kalbų, dar turi šešis savo literatūrinės formos variantus [Бородин М. А., 1973, 11]. Tas faktas, kad nėra unifikuotos šios kalbos normos, aiškinamas ir retoromanų kultūrinio bei ekonominio centro nebuvimu [Степанов Г. В., 1976, 124]. Ir Albanijoje skiriami du literatūrinės kalbos variantai, kurių lingvistinės bazės yra dvi skirtingos tarmės [Десницкая А. В., 1960, 221]. Norvegų literatūrinės kalbos variantų (riksmolo ir lansmolo) išsiskyrimas aiškinamas tuo, kad, kovojant dėl rašomosios ir šnekamosios kalbos formų suvienodinimo, buvo nueita dviem skirtingais keliais [Стеблин-Каменский М. И., 1953, 78].

Lietuvių literatūrinė kalba kelių lygiateisių variantų neturi. Formuojant mūsų literatūrinę kalbą, buvo vadovaujamasi J. Jablonskio iškeltu norminimo principu – nemaišyti įvairių tarmių elementų [Piročkinas A., 1977, 100]. Nors tarmės, kurios pagrindu formuojasi literatūrinė kalba, fonologinė sistema tik pradiniu literatūrinės kalbos kūrimosi etapu būna tarties normų etalonas [Palionis J., 1976, 36], dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos tarties normos nuo vakarų aukštaičių tarmės fonologinės sistemos nelabai daug tesiskiria [Pakerys A., Pupkis A., 1976]. Ši aplinkybė yra sunkokai įveikiama kliūtis kitų tarmių atstovams.

Atkreiptinas dėmesys į kalbos kodifikacijos, normos ir vartosenos sąryšį bei sąveiką. Įvairių kalbos normų problema lingvistikoje traktuojama gana nevienareikš-

miškai. Palyginti išsami šio klausimo apžvalga pateikta L. Verbickajos (1976, 5–19) darbe, skirtame rusų literatūrinės kalbos tarčiai. Pastaruoju metu lituanistai paprastai laikosi nuomonės, kad kodifikacija yra „mokslinis literatūrinės kalbos normų aprašymas bei susisteminimas, taip pat tam tikrų kalbos (ir rašybos) lyčių tikimo normai nustatymas“ [Palionis J., 1976, 44], kad „literatūrinės kalbos norma – tai literatūrinėje kalboje tam tikru metu tvirtai prigijusi ir visų arba bent daugelio jos vartotojų aprobuota kalbos lytis“, o „literatūrinės kalbos vartosenoje gali būti (ir paprastai būna) daugiau ar mažiau ir nenorminių, individualių, okazionalinių reiškinių, atskirų šios kalbos vartotojų susidarytų ar iš kitų kalbos tipų patekusių, bet plačiau nepaplitusių literatūrinėje kalboje ir netapusių jos norma“ (ten pat, 33). Pakitimai vartosenoje tam tikra prasme veikia normą, o pastaroji – kodifikaciją.

Vartosena kinta dėl daugelio priežasčių. Didelę reikšmę čia turi socialinė, funkcinė ir teritorinė kalbos diferenciacija. Viso to pasekmė – kalbos variantiškumas ir variavimas. Literatūrinėje kalboje yra potencialūs šie variavimo tipai: socialinės modifikacijos, funkcinis stilistinis variavimas, žanrinis stilistinis, erdvinis (arba teritorinis) ir variavimas laike [Гухман М. М., 1977, 6].

Kalbos socialinė stratifikacija yra būtina klasinės visuomenės raidos pasekmė. Socialinė kalbos diferenciacija atsiranda dėl to, kad kalba visų pirma turi atlikti savo komunikatyvinę funkciją tam tikros socialinės struktūros tam tikrų žmonių grupių bendravime. Tie konkretūs žmonės būna pasiekę tam tikrą materialinės ir dvasinės kultūros lygį, kuris lemia jų kalbos įvaldymą, vertybinę orientaciją ir socialinį nusistatymą.

Jeigu socialinė kalbos stratifikacija mūsų visuomenėje, išnykus klasinėms riboms, tampa ne tokia ryški, tai funkcinė stilistinė kalbos diferenciacija neturi tendencijos nykti, kadangi, gausėjant visuomeninės veiklos sferoms, specifinių kalbos išraiškos priemonių poreikis didėja.

Teritorinė kalbos diferenciacija nyksta, tarmės sparčiai užleidžia vietą literatūrinei kalbai [Zinkevičius Z., 1966, 17–22], tačiau pereinamajam laikotarpiui būdingi įvairūs pusiaudialektai, nepasižymintys sistemingumu. Pusiaudialektai atsiranda tiek kaime, tiek mieste. Voronežo kalbos tyrinėtoja V. Sobinikova (1975, 7) kelia hipotezę, kad miesto gyventojai, neseni išeiviai iš kaimo, atsidūrę naujoje kalbinėje aplinkoje, šneka vadinamuoju pusiaudialektu, kuriame tarminės ypatybės realizuojamos tuo nesistemingiau, kuo labiau nutolta nuo tarminio pagrindo. Tai iš dalies galima būtų paaiškinti amerikiečių sociolingvistės S. Ervin-Tripp (1971, 58) „vertikaliosiomis taisyklėmis“. Čia persijungimas iš vienos kalbos atmainos vartojimo į kitos vartojimą aiškinamas kalbos elementų tarpusavio derinimosi vertikaliosiomis taisyklėmis, o tai reiškia, kad, vartojant kitos kalbos atmainos leksiką, atitinkamai vartojama ir jos morfologija, fonetika ir pan. Persijungimas gali būti absoliutus, kai visais atvejais laikomasi vertikalųjų taisyklių, ir dalinis, kai persijungiama, pavyzdžiui, tik leksikos lygmeniu. Reikšminga yra ir tai, ar taisyklėmis vadovaujamasi automatiškai: kuo automatiškiau šis persijungimas vyksta, tuo jis būna tolygesnis. Automatiškumas tiesiogiai priklauso nuo kalbos elementų vartojimo dažnumo.

Šiuolaikiniam išsivysčiusių kalbų raidos etapui būdinga socialinė bei teritorinė stratifikacija. Kai kurių dabartinės anglų kalbos tyrinėtojų nuomone, anglų kalbos struktūra sąlygiškai gali būti vaizduojama kaip piramidė, kurios horizontalusis pjūvis atspindėtų teritorinę kalbos diferenciaciją, o vertikalusis – socialinę. Piramidės pagrindas būtų pigiai apmokamų darbininkų kalba, pasižyminti didele teritorine diferenciacija. Piramidės viršūnėje, kur nebežymu teritorinis skaidymasis, būtų pavaizduoti minimaliai besiskiriančių Oksfordo ir Kembridžo šnekamųjų kalbų variantai [Halliday M. A. K., McIntosh A., Strevens P., 1973, 18]. Taip skirstomos kalbos atmainos turi socialinių regionalinių dialektų vardą. Be abejonės, mūsų socialistinėje visuomenėje socialinė stratifikacija nėra tokia griežta, tačiau kalbos tyrinėjimuose reikantiška.

Tarybinėje lingvistikoje įvairios kalbos formos, būdingos pereinamajam iš tarmių į literatūrinę kalbą laikotarpiui, dažnai vadinamos pusiaudialektais [Степанов Ю. С., 1975, 195; Жирмунский В. М., 1956, 574; Степанов Г. В., 1976, 222]. F. Filino (1968, 12) nuomone, daugelis dabartinio rusų kaimo gyventojų šneka arba literatūrine kalba, arba koinė, savotiška pereinamąja forma. Didžiųjų miestų tarpdialektinės kalbos formas koinė vadina V. Jarceva (1969, 27), V. Kolesovas (1975, 3). Manoma, kad ir Vilniuje XVII a. buvo susiformavusi lietuviška koinė, atliekanti rytinės Lietuvos literatūrinės kalbos funkcijas [Zinkevičius Z., 1972, 79–100]. Kadangi pereinamosios kalbos formos labiausiai išryškėja didelių miestų gyventojų kalboje, pasižyminčioje griežtesne ne teritorine, o socialine diferenciacija, ši kalbos atmaina tyrinėjama atskirai ir jai suteikiami savi pavadinimai. B. Larinas (1977, 187), 1928 m. kviesdamas tyrinėti miestų šnekamąsias kalbas, iškėlė hipotezę, kad miestuose šnekama įvairiais argo, kuriuos mokslininkas traktavo esant dvikalbyste, susidedančia iš dviejų eilių: pirmosios, kurią sudaro profesiniai grupiniai argo, ir antrosios, miesto liaudies šnekamosios kalbos (просторечие). Dabartinės rusų kalbos tyrinėtojos O. Lapteva (1976, 76), L. Verbickaja (1976, 16–19) stambių miestų gyventojų šnekamąsias kalbas laiko literatūrine kalba, turinčia lokaliųjų ypatybių. Analogiška didelių miestų gyventojų šnekamosios kalbos koncepcija priimta ir stambiuose dabartinės rusų šnekamosios kalbos tyrinėjimuose, kuriems vadovavo M. Panovas (red., 1968), E. Zemskaja (red., 1973), L. Krysinas (red., 1975). V. Jarceva (1977, 12–15) didelių miestų šnekamąją kalbą vadina regionaliniu substandartu. Kartais miestų šnekamoji kalba vadinama tiesiog dialektu [Степанов Г. В., 1975, 30; Швейцер А. Д., 1976, 145; Лабов В., 1975, 213].

Matyt, tebėra aktualūs B. Larino (1977, 175) 1928 m. pasakyti žodžiai, jog, „jeigu žemėlapyje pavaizduotume lingvistinį šių laikų Europos tyrinėjimą, tai didžiausi balti plotai būtų ne patys tolimiausi užkampiai, o kaip tik didieji miestai“. Tame pačiame pranešime mokslininkas apibūdina ir miestų kalbos tyrinėjimo metodologinę reikšmę, pažymėdamas, jog šios problemos studijavimas galėtų stumtelėti lingvistiką pirmyn taip, kaip tai padarė kaimo tarmių tyrinėjimas XIX a.

Sociolingvistinė miesto šnekamosios kalbos statuso problema tebėra sprendžiama. Tyrinėjimai akivaizdžiai įrodė, jog sėkmingas sprendimas daug priklauso nuo darbo metodologijos ir metodikos.

Pavyzdžiui, Niujorko šnekamoji anglų kalba buvo tyrinėta ne kartą. 1950 m. A. F. Habelis priėjo išvadą, kad niujorkiečių kalba neturi jokios sistemos [Hubbell A. F., 1950, 48], o 1966 m. V. Labovas įrodo esant sistemą [Labov W., 1966, 7].

Miestų kalbos tyrinėjimai svarbūs ne tik dėl to, jog kaip tik miestuose geriausiai galima stebėti, kaip „lydosi tarmės“, kokios pereinamosios kalbos formos išryškėja, bet ir dėl tos aplinkybės, kad stambių miestų šnekamoji kalba dažnai tampa vertybiniu visuomenės orientyru. Čia galimi du požiūriai: arba miesto šnekamosios kalbos norma sutapatinama su literatūrinės šnekamosios kalbos norma, arba tiesiog sąmoningai laikomasi miesto kalbos normos („mes šitaip šnekame“). Miestų, ypač sostinių, kalba turi didelę reikšmę literatūrinės kalbos normoms: visuomenės persiorientavimas gali pakeisti pačią normą. Šį faktą akcentuoja G. Stepanovas (1978, 40), svarstydamas Mechiko šnekamosios kalbos poveikį Meksikos ispanų kalbos literatūrinei normai. Italijoje vykstantis literatūrinės kalbos normos persiorientavimas į Romos italų šnekamąją kalbą dabar jau plačiai pripažįstamas, nors Roma dar netapo tokia kalbos sostine kaip Paryžius [Касаткин А. А., 1976, 183].

Matyt, neverta kalbėti apie vieningą miesto šnekamosios kalbos normą, nes ir ši kalbos atmaina pasižymi tam tikra diferenciacija, priklausančia nuo kalbančiųjų socialinės padėties, teritorinės kilmės, vertybinės orientacijos, kalbėjimo tikslų, vietos ir panašių aplinkybių.

Būtina pažymėti, kad miesto gyventojai dažnai patenka į diglosines situacijas, t. y. vartoja įvairias kalbos formas ir atmainas priklausomai nuo socialinių aplinky-

bių. Socialinis nusistatymas lemia, kuri kalbos forma tam tikroje situacijoje tampa prestižine. Prestižinė forma ne visuomet tampa literatūrinė kalba. Tačiau didžiųjų miestų šnekamosios kalbos vertinimo skalė labai plati – nuo prestižinės formos iki odiozinės. Tai daug priklauso nuo socialinės kalbos diferenciacijos: žemesniųjų socialinių gyventojų sluoksnių kalba Niujorke [Labov W., 1966, 25], kokni (Cockney) kalba Londone [Matthews W., 1970, 232] yra ta kalbos forma, kuri dažnai traktuojama kaip odiozinė.

Vertybinių visuomenės orientaciją kalbos atžvilgiu būtina moksliškai formuoti. Tai ir daroma plačiuose kalbos kultūros baruose. Šio darbo sėkmės sąlyga yra visapusiškas kalbos normos ir vartosenos tyrimas. Gera dirva šiam darbui yra miestų šnekamoji kalba.

Šiuo aspektu galima tyrinėti ir Vilniaus gyventojų šnekamąją lietuvių kalbą. Vilnius, respublikos sostinė, yra ne tik ekonominis, bet ir kultūrinis tautos centras. Kaip tik iš kultūros centrų sklinda literatūrinės kalbos normos realizacija. Šių kultūros centrų kalba tam tikra prasme yra ir miesto šnekamosios kalbos dalis, aukščiausioji jos pakopa. Tačiau, kaip ir bet kurios struktūros elementai, taip ir Vilniaus gyventojų šnekamosios kalbos pakopos tarpusavyje yra sąlygotos. Minėtina ta aplinkybė, kad Vilniaus šnekamosios kalbos yra net kelios: lietuvių, rusų, vietinė lenkų ir kitos. Taigi įvairių gyventojų socialinių sluoksnių įvairių kalbų normos kasdieninėje vartosenoje susipina ir daro įtaką viena kitai.

Derėtų atkreipti dėmesį ir į tą faktą, jog didelė lietuvių dalis Vilniuje yra atvykėliai iš kaimo arba iš kitų Lietuvos miestų. Pastebėta, jog ir atvykėlių kalba ilgainiui įgyja tam tikrų bendrų bruožų. Beje, vaikai tų tėvų, kurių kalba turi tarmės ypatybių, šneka kalba, kuri gali gerokai skirtis nuo tėvų kalbos, bet ji beveik nesiskiria nuo bendramžių, gimusių Vilniuje. Šis faktas turi didelę reikšmę literatūrinės kalbos norminės vartosenos diegimui, kadangi artikuliacinė bazė formuojasi vaikystėje. Vaikai tampa tam tikro dialekto atstovai, būdami 4–13 metų amžiaus. 10–11 metų vaikas gali jau ir nebeišmokyti kito dialekto taip, kad kalbėtų be akcento [Labov W., 1970, 34].

Miestų šnekamosios kalbos įtaka gana didelė. Palyginus Vilniaus ir Kauno aukštosiose mokyklose studijavusiųjų kalbą, kuri, studijoms baigiantis, būtinai įgyja tam tikrų daugiau ar mažiau išryškėjančių ypatybių, galima pastebėti, jog įgyta dviejų rūšių ypatybių – vilnietiškų ir kaunietiškų.

Daugiausia bendrų ypatybių galima pastebėti kalboje žmonių, gimusių ir ilgesnį laiką gyvenusių Vilniuje, nors dažnai išryškėja ir skirtumų.

Norint atsakyti į klausimą, kaip šnekama Vilniuje, būtina atlikti sociolingvistinę vilniečių šnekamosios kalbos analizę. Reikėtų tirti Vilniuje gimusių ir gyvenančių lietuvių kalbą. Juk būtent jų kalboje labiausiai išryškėja „vilniečių kalbos“ ypatybės, kurių įgyja ir atvykstantieji. Išsiaiškinus šių ypatybių prigimtį, paplitimą bei jų vertinimą, sėkmingiau galima būtų kovoti prieš žargoninius elementus, o kartais gal net persvarstyti ir literatūrinės kalbos normos bei kodifikacijos klausimus. Pritaikius tokią analizę visų didesnių Lietuvos miestų šnekamajai kalbai, paaiškėtų realus literatūrinės kalbos normos ir vartosenos santykis dabartinėje lietuvių kalboje. Miesto sąlygomis ypač sparčiai vyksta tarmių niveliacijos procesas. Jo tendencijų išaiškinimas turėtų didelę reikšmę sąmoningam, kiek leidžia objekto specifika, kalbos raidos reguliavimui.

Naudojantis conceptualine sociolingvistikos sistema, pasiūlytąja tarybinio mokslininko A. Šveicerio (1976, 69–85), Vilniaus gyventojų kalbą galima būtų tyrinėti kaip kalbinio kolektyvo socialinę komunikatyvinę sistemą, kurios vienas iš komponentų ir yra lietuvių kalba. Pažymėtina, jog socialinės komunikatyvinės sistemos komponentai tarpusavy susieti funkcinio papildymo ryšiais. Socialinių sąlygų determinuotas šios sistemos komponentų pasiskirstymas dvejopas: pasiskirstymas pagal vartojimo sferas ir visuomenines kalbos funkcijas ir pasiskirstymas pagal socialines situa-

cijas. Todėl Vilniaus gyventojų lietuvių šnekamoji kalba, kaip visų Vilniaus gyventojų komunikatyvinės sistemos atskiras komponentas, nagrinėtina stratifikaciniu ir situaciniu aspektais. Stratifikacinis variavimas yra socialinė kalbos diferenciacija, kurią lemia socialinė visuomenės struktūra. Situacinį variavimą determinuoja skirtingos socialinės situacijos. Tyrinėjant miesto šnekamąją kalbą, būtina atsižvelgti į šias skirtingas variavimo plotmes.

Stratifikacinio kalbos variavimo tyrinėjimui tikslinga šnekamosios kalbos kolektyve išskirti šnekamosios kalbos bendrijas, t. y. tam tikras socialines arba socialines demografines grupes, kurių nariai turėtų nors vieną bendrą požymį (amžiaus, išsilavinimo ir pan.).

Vilniaus lietuvių šnekamosios kalbos kolektyvas yra visi čia gyvenantys lietuviai. 1970 m. Sąjunginio gyventojų surašymo duomenimis [Vilnius skaičiais, 1975, 11–12, 15], Vilniuje gyveno 372 100 piliečių, iš jų 159 156 (t. y. 42,8%) – lietuviai. Kiek lietuvių iš šito skaičiaus yra vilniečių, t. y. gimusių ir gyvenančių Vilniuje be išvykimų ilgesniam laikui, tiksliai nustatyti sunku. Ieškant tokių asmenų, buvo pasinaudota Lietuvos TSR Centrinės statistikos valdybos archyvu, 1970 metų Visasąjunginio gyventojų surašymo anketomis. Ten pateikiami duomenys, nuo kurių metų asmuo gyvena tame pačiame mieste ar kaime. Taigi informantai ir buvo atrenkami, lyginant šiuos metus su gimimo metais.

Sudarytos trys šnekamosios kalbos bendrijos, kurių skirstymo kriterijus yra amžius. Pirmoji bendrija yra gimusieji iki 1931 m., antroji – gimę 1932–1952 m., trečioji – gimę 1953 m. ir vėliau.

Tyrinėjimą galima atlikti dviem būdais: arba gauti daug atsakymų į nedaug klausimų, arba nuodugniau apklausti mažiau žmonių. Pasirinktas antrasis kelias. Remiantis tam tikrais statistikos teorijos reikalavimais, nustatyta, jog minimalus vienos amžiaus šnekamosios kalbos bendrijos apklaustųjų skaičius yra 19 [Урланис Б. Ц., 1962, 251]. Pagal gana plačią tyrinėjimų programą apklaustas 61 vilnietis. Analizuojant surinktą medžiagą, atsižvelgiama į informantų darbo pobūdį [Руткевич М. Н., 1972], išsilavinimo lygį, tėvų, kurie abu turi būti lietuviai, gimimo vietą, rusų ir lenkų kalbų mokėjimą bei vartojimą ir kitas aplinkybes.

Medžiaga iš to paties informanto rinkta keliais būdais: naudojantis sociolingvistiniu interviu ir anketa, vertybinės orientacijos testais. Kai kurie klausimai tyrinėti audiotestų ir spektrinės analizės metodais. Per visą tyrinėjimo laiką nekontroliuojamo stebėjimo būdu ieškoma būdingesnių Vilniaus lietuvių šnekamosios kalbos ypatybių.

Toks sociolingvistinis Vilniaus lietuvių šnekamosios kalbos tyrinėjimas leidžia tam tikru aspektu pasekti lietuvių kalbos raidą ypatingomis sąlygomis, kai kalbantieji nuolat esti polilingvizmo, bilingvizmo ir diglosijos situacijose.

Literatūra

- Ervin-Tripp S. Sociolinguistics. — In: Fishman J. (ed.). *Advances in the Sociology of Language*. The Hague, Mouton, 1971, Vol. 1.
- Halliday M. A. K., McIntosh A., Stevens P. The Users and Uses of Language. — In: Bailey R. W., Robinson J. L. (eds.). *Varieties of Present-Day English*. The University of Michigan, 1973.
- Hubbel A. F. *The Pronunciation of English in New York City*. New York, 1950.
- Labov W. *The Social Stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics, 1966.
- Labov W. *The Study of Nonstandard English*. Columbia University, 1970.
- Matthews W. *Cockney Past and Present. A Short History of the Dialect of London*. Detroit, 1970.
- Pakerys A., Pupkis A. Lietuvių kalbos bendrinė tartis. Plokštelių tekstai. V., 1976.
- Palionis J. Lietuvių literatūrinės kalbos istorijos įvadas. V., 1976.
- Pirockinas A. Prie bendrinės kalbos ištakų. V., 1977; Vilnius skaičiais. 1940–1974 metų statistinių duomenų rinkinys. V., 1975.

- Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966.
- Zinkevičius Z. Rytietiškoji XVII a. lietuvių raštų kalba, jos kilmė ir išnykimas. — Baltistica. V., 1972. T. VIII (1).
- Бородин М. А. Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков. Ретороманская подгруппа. — Л., 1973.
- Вербицкая Л. А. Русская орфоэпия. — Л., 1976.
- Гухман М. М. Введение. — В кн.: Ярцева В. Н., Гухман М. М. (отв. ред-ы). Социальная и функциональная дифференциация литературных языков. М., 1977.
- Десницкая А. В. Из истории образования албанского национального языка. — Тр. Ин-та языкознания АН СССР. Вопросы формирования и развития национальных языков. М., 1960. Т. X.
- Жирмунский В. М. Немецкая диалектология. — М.—Л., 1956.
- Русская разговорная речь. Под ред. Е. А. Земской. — М., 1973.
- Касаткин А. А. Очерки истории литературного итальянского языка XVII—XX вв. — Л., 1976.
- Колесов В. В. Границы стилистической вариативности в современном русском произношении. — В кн.: Вопросы стилистики. Межвузовский науч. сб. Саратов, 1975. Вып. 10.
- Котков С. И. Московская речь в начальный период становления русского национального языка. — М., 1974.
- Русский язык по данным массового обследования. Под ред. Л. П. Крысина. — М., 1975.
- Лабов У. О механизме языковых изменений. — В кн.: Новое в лингвистике. М., 1975. Вып. VII.
- Лаптева О. А. Русский разговорный синтаксис. — М., 1976.
- Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание. — М., 1976.
- Русский язык и советское общество. Под ред. М. В. Панова. — М., 1968.
- Руткевич М. Н. Методологические проблемы изучения социальной структуры социалистического общества. Свердловск, 1972.
- Собинникова В. И. Заметки о речи городского населения. — В кн.: Изв. Воронежского гос. педагогического ин-та. Очерки по русскому языку. Воронеж, 1975. Т. 141.
- Стеблин-Каменский М. И. История скандинавских языков. — М.—Л., 1953.
- Степанов Г. В. Типология языковых состояний и ситуаций в странах романской речи. — М., 1976.
- Урланис Б. Ц. Общая теория статистики. — М., 1962.
- Филин Ф. П. Введение. — В кн.: Язык и общество. М., 1968.
- Швейцер А. Д. Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы. — М., 1976.
- Ярцева В. Н. О территориальной основе социальных диалектов. — В кн.: Норма и социальная дифференциация языка. М., 1969.
- Ярцева В. Н. Соотносительность региональных и социальных вариантов языка в плане стиля и нормы. — В кн.: Социальная и функциональная дифференциация литературного языка. М., 1977.

Lietuvos TSR Mokslų Akademijos
Lietuvių kalbos ir literatūros institutas

К ВОПРОСУ О СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОМ СТАТУСЕ ЛИТОВСКОЙ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ ЖИТЕЛЕЙ г. ВИЛЬНЮСА

Резюме

В связи с развитием форм массовой коммуникации и интенсификацией всеобщего образования особенно актуальной стала проблема разговорной разновидности литературного языка.

В некоторых языках наблюдается разнообразие вариантов литературной разговорной речи, что часто объясняется наличием нескольких культурно-экономических центров на территории, где распространен определенный язык.

Литовская литературная разговорная речь различных вариантов не содержит. Однако узус литовского литературного языка неоднороден, различается несколько потенциальных его типов: „социальные модификации, варьирование функционально-стилистическое, жанрово-стилистическое, пространственное (или территориальное) и временное“ („Социальная и функциональная дифференциация литературных языков“. М., 1977).

Для узуса литовской разговорной речи очень характерна территориальная дифференциация. Наличие различного происхождения полудиалектов — характерная черта современного состояния литовского языка, особенно четко выступающая в городской среде.

Но язык города подлежит исследованию не только из-за обилия полудиалектов, по которым можно проследить процесс плавления территориальных диалектов, он часто является ценностным ориентиром носителей языка. В этом случае возможны два аспекта: норма

городской разговорной речи отождествляется с литературной нормой, или сознательно предпочитается городская норма и противопоставляется литературной.

Речь горожан отличается неоднородностью и в связи с тем, что значительная роль отводится социальной установке и ценностной ориентации. Поэтому следует уделять большое значение научному формированию ценностной ориентации общества по поводу языка. Это, в сущности, работа над культурой речи. Необходимым условием для успеха становится всестороннее исследование соотношения речевой нормы и узуса. Обширный материал для этой цели может дать изучение городской речи.

С этой точки зрения возможно социолингвистическое исследование и литовской разговорной речи жителей г. Вильнюса. Вильнюс — это столица, из культурных центров которой распространяется реализация нормы литературной речи. В данном случае в определенной степени проявляется взаимовлияние нормы и узуса. Дети даже тех родителей, которые являются недавними выходцами из диалектной среды, разговаривают уже на языке, отличающемся от речи родителей, но во многом совпадающим с речью ровесников. Из Вильнюса различными путями распространяется узус городской речи на всю Литву.

В исследовании жители-литовцы г. Вильнюса рассматриваются как речевой коллектив, а литовская речь — как компонент его социально-коммуникативной системы. Анализ данных проводится с учетом стратификационной и ситуативной вариативности речи.

Исследование литовской разговорной речи жителей г. Вильнюса способствует решению проблемы реального соотношения узуса и нормы литовского литературного языка.